

SOCIÁLNE ASPEKTY RETRIBÚCIE NA SLOVENSKU NA PRÍKLADE MESTA BANSKÁ BYSTRICA

SOCIAL ASPECTS OF RETRIBUTION IN SLOVAKIA ON EXAMPLE OF CITY BANSKÁ BYSTRICA

Matej Mesko

Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

história, jednodoborové štúdium

Mgr. (2018)

matej.mesko81@gmail.com

Kľúčové slová

slovenské dejiny, sociálne dejiny, retribúcia, kolaborácia, ľudové súdnictvo, Banská Bystrica

Key words

Slovak history, social history, retribution, collaboration, the people's judiciary, Banská Bystrica

1. Metodika a ciele výskumu

Retribúcia sa objavuje vo svetových dejinách v polovici 20. storočia ako nový právny fenomén. Dovtedy nebolo mysliteľné, aby boli občania štátu súdení za skutky, ktoré boli v predošlom režime právne podložené a v súlade so zákonom. Druhá svetová vojna, jej zverstvá a utrpenie miliónov ľudí však vytvorila predpoklady pre aplikovanie retroaktivity v právnych normách povojnových štátov. Pristúpenie k povojnovému potrestaniu vojnových zločincov bolo nepochybne správnym krokom politických elít. Avšak ako to v dejinách býva, žiadna očista spoločnosti sa neprevádzala dôkladne a spravodlivo. Podobné to bolo aj s retribúciou na Slovensku. Rovnako ako vo všetkých krajinách tak aj na Slovensku bolo mnoho vojnových zločincov postavených pred retribučný súd (ale veľa ich aj uniklo). Spoločne s nimi tam však stáli aj obyčajní ľudia, radoví členovia politických organizácií, ktorí mali s kolaboráciou či vojnovými zločinnými pramami spoločné. V predkladanej štúdiu sa zameriame predovšetkým na nich. Ako vplývala retribúcia na radového člena Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM), Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), Maďarskej strany (MNP) a nemeckých organizácií (FS či DP), ktorý bol zaistený a postavený pred retribučný súd? Čo to znamenalo pre ich rodiny? Aké rôzne formy retribúcie mohli zasiahnuť vtedajšiu spoločnosť? Aké dôsledky mala retribúcia na jednotlivé národnosti? Na tieto a podobné otázky sa pokúsime nájsť odpoveď v predkladanej štúdiu. Avšak nezameriame sa na celé územie Slovenska. To by bola dobrá téma na celú monografiu. Tému sme si vymedzili územím mesta Banská Bystrica v časovom horizonte rokov 1945 – 1947. Práve v tomto období sa odohrávala retribúcia v tej najtvrdšej forme.

Pri našom výskume sme sa však nemohli oprieť o žiadnu štúdiu zo zameraním na slovenské územie, ktorá by sledovala osudy obyčajného človeka zasiahnutého retribúciou. Povojnová retribúcia je v slovenskej historiografii pomerne pertraktovaná téma (1), no svoje zastúpenie zatiaľ našla iba v jedinej monografii a to z pera armádneho prokurátora Antona Rašlu (2). Sociálne aspekty retribúcie primárne nesledovala žiadna z doteraz napísaných štúdií. Všetky sa viac či menej venovali politicko-právnomu rozmeru retribúcie. Je to logický vývoj, pretože je potrebné mať najprv zodpovedané dejiny retribúcie v širšom politickom a právnom kontexte, než sa hneď púšťať do sondovitého výskumu jednotlivých miestnych a okresných ľudových súdov. Preto sme si museli vytvoriť vlastnú metodiku pri vytváraní sociálneho historického obrazu retribúcie. V prvom rade je potrebné priblížiť priebeh retribúcie na Slovensku a jej právne podloženie. Právne normy, záväzné pre celé Slovensko, sa stali hlavným nástrojom výkonu retribúcie na Slovensku, preto sme komparatívnou metódou porovnávali a analyzovali ako sa jednotlivé nariadenia privádzali do praxe na území mesta Banská Bystrica. Na základe toho a dostupných prameňov banskobystrického archívu (ŠA BB), konkrétne fondov miestneho národného výboru a miestneho a okresného ľudového súdu, sme v druhej časti predkladanej štúdie postupne odkrývali, aké roviny mala retribúcia v Banskej Bystrici. V záverečnej časti štúdie porovnáme, aké mala retribúcia výsledky na Slovensku a aké v Banskej Bystrici. Na základe takto zostavenej osnovy sa pokúsime zhrnúť výsledky nášho výskumu v závere štúdie.

2. Formy retribúcie na Slovensku a ich právne podloženie

Druhá svetová vojna bola pre celý svet a európsky priestor obzvlášť obrovskou tragédiou. Milióny mŕtvych, obrovské materiálne škody a nesmierne utrpenie sa navždy zapísali do pamäti povojnovej Európy a vplyvy tohto traumatizujúceho zážitku pretrvávajú dodnes. Bolo preto logické, aby niekto niesol za túto tragédiu zodpovednosť. Svet pritom nechcel opakovať rovnakú chybu, ktorá sa stala po prvej svetovej vojne. Mnoho ľudí totižto verilo, že nepotrebanie nemeckého cisára a jeho stúpenčov viedlo priamo k vypuknutiu druhej svetovej vojny (3), resp. absencia retribučných (4) procesov s najvyššími predstaviteľmi trojspolku nezahatala cestu k vypuknutiu ešte hroznejšieho konfliktu. Navyše, svet znova (podobne ako v prvej svetovej vojne v prípade Arménov) zažil masové vyvražďovanie obyvateľstva v podobe genocídy Židov či Rómov. Nebolo preto prijateľné, aby tí, ktorí túto hrôzu spôsobili, unikli bez spravodlivého trestu. Z toho dôvodu začali vznikať v povojnových európskych štátoch špecializované retribučné súdy, ktoré mali trestať vojnových zločincov nacistického Nemecka a s ním kolaborujúcich domácich zradcov jednotlivých krajín. Historik Martin Conway konštatuje, že „v skutočnosti sa trestné stíhanie stalo jedným z hlavných prostriedkov európskej spoločnosti, cez ktorú diskutovala o svojich minulých nedostatkoch, ale aj o svojom budúcom charaktere“ (5).

Asi najznámejším prejavom retribúcie v povojnovej Európe bol Norimberský proces s nacistickými pohlavármi. Bol to však proces pod záštitou Spoločenstva národov a neodzrkadľoval to, ako prebiehala retribúcia v celej Európe. Popravde ani nemohol, pretože retribúcia mala v jednotlivých krajinách rôzne podoby a špecifiká, ktoré vyplývali z rozdielného vojnového zážitku jednotlivých národov. Tak napríklad Poľsko okupačným terorom (a to medzi rokmi 1939 a 1941 dokonca dvojitým) trpelo celých 6 rokov, začiatok českej okupácie bol ešte pred vojnou a taká svetová mocnosť, akou bolo Francúzsko, utrpelo v roku 1941 zdrvujúcu porážku a neskôr bolo kompletne okupované. Na druhej strane, kebyže zastavíme čas na relatívne samostatnom Slovensku v roku 1944, asi málokto okrem Židov, Rómov a komunistov by sa mohol na niečo sťažovať. Napriek rozdielnym podobám priebehu vojny v jednotlivých okupovaných či neokupovaných krajinách bola skúsenosť s vojnou v Európe prevažne civilná záležitosť. (6) Pre väčšinu obyvateľstva mala vojna podobu dennodennej degradácie, zrady, ponižovania, sebapoškodzovania, mnohí stratili veľa, niektorí dokonca všetko (7). Túto atmosféru, ktorá panovala v okupovaných krajinách, akou bolo Česko, vystihuje jeden list z Protektorátu: „Je to osobné strádanie, nemôžete zohnať jedlo ktoré chcete. Nejde o samotnú podstatu pridelového systému, čo prináša nepokoj do života v každej zemi, ale je to skôr spôsob, akým je to jedlo pridelované a prečo [...] Tieto obmedzenia nie sú nutnou obeťou, ktorú prinášate pre blaho svojej zeme, armády či boja. Hladujete, aby sa ľudia, ktorých nenávidíte, dosýta najedli. [...] Ste stále pod tlakom patologického napätia. [...] Naši ľudia žijú v istej forme organizovaného šialenstva“ (8). Slovensko však patrilo ku krajinám, ktoré mali negatívnu skúsenosť s vojnou iba jeden rok a dlhodobou nemeckou okupáciou netrpelo prakticky vôbec. V pomere k českým krajinám vyšlo Slovensko z vojny s menším traumatizujúcim zážitkom.

Takto odlišný vojnový zážitok oboch celkov, ktoré po vojne znova vytvárajú spoločný štát, sa logicky podpísal pod rozdielny priebeh retribúcie vnútri jednej krajiny, čo na svete nemalo obdobu. Pokým v českých krajinách sa prejavil fenomén „divokej retribúcie“, ktorá v podstate znamenala masové a nikým neriadené vyhánanie nemeckého obyvateľstva z českého pohraničia tesne po vojne (9), začiatok retribúcie na Slovensku je spojený s vypuknutím Slovenského národného povstania. Novovzniknutá Slovenská národná rada ako najvyšší zákonodarný orgán na povstaleckom území prijala nariadenie č. 4/1944 Zb. n. SNR o rozpustení politických strán a organizácií z 1. 9. 1944, ktoré zakazovalo pôsobenie všetkých politických subjektov a ustanovizní ľudákov, Nemcov a Maďarov (HSLS, HG, HM, DP, FS, MNP) (10). O týždeň na to SNR vydala ďalšie nariadenie, ktoré by sme mohli považovať za svojej podstaty za retribučné. Bolo to nariadenie č. 11/1944 Zb. n. SNR z 8. 9. 1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov. Podľa tohto nariadenia sa mali všetky nemecké podniky zaistiť štátom. Arizované podniky však naďalej ostávali v rukách svojich správcov (až do svojho nahradenia), no tí nemohli podnik previesť pod inú správu, alebo „vykonávať opatrenia, ktoré by narušili, alebo zmenšili majetkovú podstatu podnikov, alebo ohrozili ich riadny chod“ (11).

Ako sa však tieto nariadenia premietli do praxe na povstaleckom území? Podľa nášho názoru sa nariadenia nepodarilo zaviesť do praxe. Povstalecká SNR mala omnoho páľčivejšie problémy na svojom území spojené so zásobovaním a stále kritickejšou situáciou na fronte. Gustáv Husák sa po vojne vyjadril, že „politicky bola otázka potrestania zradcov diskutovaná v KSS a v SNR už pred Povstaním. Jasně bolo, že príde k zákonnému opatreniu. V tom čase a ani v priebehu SNP nestála naliehavo otázka konkrétnej normy, bolo dosť naliehavejších problémov“ (12). Navyše, povstanie bolo po dvoch mesiacoch potlačené, čo je príliš krátky čas na úspešné etablovanie retribučných nariadení. V povstaleckej tlači sa tiež nedočítame príliš veľa o tom, či a ako majú byť vojnoví zločinci, nacisti a kolaboranti potrestaní. Výnimkou je azda príspevok v denníku *Pravda* (povstalecká), v ktorej sa nachádza článok *Arizátorov pozor!*: „Arizátorov aj nemeckých podnikateľov varujeme aj touto cestou [...], že proti týmto podnikateľom (údajne šikanujúci svojich zamestnancov, pozn. M. M.), ktorí neuposlúchnu našu výzvu, bude sa postupovať čo najprísnejšie a okrem odňatia im podnikov môžu byť previnilci i prísne potrestaní“ (13). Pri hlbšej excerpácii súdnych spisov miestneho ľudového súdu v Banskej Bystrici, ktorého dôkladnejšej analýze sa budeme venovať neskôr, zistíme, že mnoho exponentov bývalého režimu sa aktívne zapojilo do povstania. Povstalci jednoducho potrebovali každú ruku a prílišne presadzovanie retribučných nariadení by im ešte viac skomplikovalo už aj tak zložitú situáciu.

Aj keď sa na území Slovenska neprejavil fenomén divokej retribúcie, ako to bolo v českých krajinách, predsa len dochádzalo či už na povstaleckom, alebo neskôr na území oslobodenom Červenou armádou k viacerým excesom. Tak napríklad katolícky farár Rudolf Sveda bol mučený a neskôr zavraždený sovietskymi partizánmi, Jozef Pöss iba o vlások unikol smrti, keď sa zranený dostal z masového hrobu, a v Liptovskom sv. Jáne partizáni zastrelili kňaza Martina Martinku. Všetko to boli však iba sporadické skutky, ktoré mali len miestny charakter a na Slovensku sa nevyskytovali celoplošne. Notoricky známe sú aj excesy páchané Červenou armádou od rabovania majetku až po znásilňovanie rehoľných sestier. (14) Podľa nášho názoru však zločiny Červenej armády neboli iba výsledkom vojny, nízkej vzdelanostnej úrovne a nedisciplinovanosti ruských vojakov. Musíme si uvedomiť, že ruský vojak prichádza na naše územie z iného civilizačného prostredia. Ako konštatuje historik Tony Judt: „Sovietsky vojak musel najprv bojovať v zbedačenom Rusku a počúvať, akých zverstiev sa Nemci dopúšťajú, a potom medzi rokmi 1944/45 vpochoduje do prosperujúcej Európy, ktorá bola svetom miest, elektriny, potravín a nakrmených žien a detí“, čo bol veľký kontrast z ich zdevastovanou krajinou (15). Preto je podľa nás na mieste sa domnievať, že počiatky istej formy (živelnej) retribúcie na našom území môžeme spájať z excesmi Červenej armády. Ruský vojak však netrestal explicitne vojnových zločincov či nacistov. Išlo mu skôr o potrestanie vyspelej Európy ako celku, z ktorej sa vyvinulo aj nacistické Nemecko, ktoré v roku 1941 spoločne so svojimi európskymi spojencami (aj Slováckmi) vpochodovalo do ZSSR.

Krátko po oslobodení slovenského územia začala SNR pripravovať právne podklady pre retribúciu. Rôzne nálady panujúce v oboch častiach krajiny sa neskôr premietli aj na jej právnom podložení. Československá vláda plánovala vydať retribučnú normu záväznú pre celú republiku. (16) Pripravovať ju začala už exilová vláda v Londýne, ktorá ju po vojne plánovala vydať vo forme prezidentských dekrétov (čo sa aj neskôr stalo). SNR ako novovzniknutý kolektívny orgán fungujúci už od roku 1944 mala tiež legislatívnu právomoc a tiež začala pracovať na vlastnej retribučnej norme záväznej iba pre územie Slovenska. Praha s tým, samozrejme, nesúhlasila, pretože si želala jednotu v otázke retribučnej normy. SNR si však uvedomovala, že prijatím vlastnej retribučnej normy by sa *de facto* uznala slovenská štátnosť. Problematické bolo aj to, že česká norma vychádzala zo zákona z roku 1923 o ochrane republiky (17), ktorý však nariadením č. 1/1944 Zb. n. SNR stratil účinnosť, čím sa prerušila právna kontinuita s 1. ČSR a reciprovali sa zákony 1. SR, pokiaľ neodporovali demokracii (18). Navyše pripravovaný dekrét prezidenta mal byť v podstate iba rozšírením zákona z roku 1923. Preto sa SNR ponáhľala s vydaním vlastnej normy ešte pred prijatím prezidentských retribučných dekrétov. Pre tento zámer vytvorila SNR špeciálnu komisiu pre tvorbu retribučnej normy v zastúpení poslancov DS a KSS. Práca komisie bola zavŕšená 15. 5. 1945, keď ju SNR pod nariadením č. 33/1945 Zb. n. SNR „o potrestaní fašistických zločincov, okupantov a zradcov a o zriadení ľudového súdництва“ (19) schvaľuje. Právna norma však bola zrejme napísaná v chvate. Laco Novomeský sa napríklad

vyjadril, že „text nariadenia musel napokon za večer napísať Husák, s ktorým i Štefánik súhlasil (povereník spravodlivosti, pozn. M. M.)“ (20).

Z celej retribučnej normy bolo najdôležitejších a najpodstatnejších prvých 6 paragrafov. Prvým paragrafom sa trestajú „fašistickí okupanti“. Tento paragraf trestal vyslovene iba cudzích štátnych príslušníkov, a to len trestom smrti. Druhý paragraf postihoval „domácich zradcov“. Išlo o osoby s československým štátnym občianstvom, ktoré „svojou činnosťou, menovite ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií“ vyvíjali protištátnu alebo fašistickú činnosť. Delikty spojené s § 2 sa taktiež trestali jedine absolútnym trestom. Tretí paragraf postihoval „kolaborantov“, v ktorom bolo tiež možné udeliť trest smrti, ale tak isto aj trest odňatia slobody do 30 rokov. Štvrtý paragraf postihoval „zradu na povstaní“, v ktorom bolo možné udeliť iba trest smrti. Piaty paragraf sa týkal postihovania „previnilcov fašistického režimu“. Tento paragraf riešil predovšetkým prípady „malých rýb“. Najvyšší trest, ktorý bolo možné v rámci § 5 udeliť, bol maximálne 2 roky v tábore nútených prác a pozbavenie občianskych práv na dobu 2 až 15 rokov. Šiesty paragraf už netrestal, ale naopak „zmierňoval trest, ak sa páchatel svojou neskoršou činnosťou, najmä účasťou na povstaní, významne zaslúžil o protifašistický boj alebo o záchranu slovenských životov“ (21).

Je zaujímavé, že v 4 z 5 prípadov je možné za uvedené zločiny udeliť trest smrti (v troch prípadoch je možné udeliť iba trest smrti). Vinou asi chvatného dokončovania retribučnej normy boli skutkové podstaty značne pružné a zovšeobecnené (pozornosť sa venovala predovšetkým opisu páchatelov), čo spôsobovalo pri jej uplatňovaní značný chaos, no neurčitost' výkladu retribučnej normy umožňoval uložiť aj miernejšie tresty. Ak by sme chceli porovnať českú a slovenskú normu, zistili by sme, že naproti zovšeobecneným skutkovým podstatám retribučnej normy SNR sa v tej českej vyskytuje značne formalistickejší výklad. Pokým slovenská norma nepozná zločinecké organizácie a teda ani účasť vo fašistickej organizácii nebola stíhateľná, česká bola opačná. V prezidentských retribučných dekrétach sa trestala aj účasť vo fašistických organizáciách (NSDAP, Sudetendeutsche Partei, Vlajka, Hlinková garda a iné). Naproti tomu v českej norme chýbal právny postih *Zrada na povstaní*, ktorý figuroval iba v tej slovenskej. (22)

Výkonnú zložku retribučnej normy predstavovalo trojstupňové tzv. ľudové súdnictvo. Najvyšším bol Národný súd (NS) v Bratislave súdiaci tých najexponovanejších predstaviteľov bývalého režimu (prezident, členovia vlády, snemu, velitelia HG, POHG, UŠB) a cudzích štátnych príslušníkov spadajúcich pod § 1. Osoby regionálneho pôsobenia spadajúce pod retribučnú normu súdili Okresné ľudové súdy (OĽS) zriadené v každom okresnom meste. Najnižšiu zložku retribučného súdnictva predstavovali Miestne ľudové súdy (MĽS), ktoré pôsobili všade tam, kde pôsobil aj Miestny národný výbor. Pod jeho právomoc spadali delikty osôb súdené podľa § 5 o „previnilcoch fašistického režimu“ a najvyšší trest, ktorý mohol udeliť, boli 2 roky v tábore nútených prác ako trest hlavný a stratu občianskych práv na dobu 2 až 15 rokov ako trest vedľajší. (23)

Prívlastok ľudový bol nesmierne dôležitý, pretože poukazoval na to, že okrem profesionálnych sudcov v týchto súdoch pôsobili aj laici bez právnického vzdelania. Dr. Bruha (DS), povereník pre pravosúdie, sa vyjadril, že „ľudovosť je podstatnou značkou našej novej súdnej inštitúcie a laicizovanie súdu je najmä pri miestnych ľudových súdoch uskutočnené na 100 %, kde predsedom ani obžalobcom nesmie byť osoba právne znalá, čím je zdôraznená jasne političnosť tohto súdnictva“ (24). Zľudovením retribučného súdnictva sa malo dosiahnuť, že samotný ľud sa sám zbavuje kolaborantov, napomáhačov fašizmu, vojnových zločincov a čo bolo najdôležitejšie, ľud sám odsudzuje politiku predchádzajúceho štátu. Všetky tri zložky ľudového súdnictva rozhodovali formou senátov. Pokým NS a OĽS rozhodovali v senátoch, v ktorom predseda musel byť sudca z povolania, MĽS rozhodovali v 5- až 11-členom senáte, kde predseda a prísediaci mohli byť kompletne laici. Anton Rašla vo svojej monografii o ľudových súdoch uvádza, že „v praxi boli na Slovensku za prísediacich navrhovaní a vymenovaní iba účastníci povstania, protifašistického odboja a osoby perzekuované“ (25). Avšak zohľadňovalo sa paritné zastúpenie politických strán KSS a DS a od roku 1947 aj Strany práce a Strany slobody. Ak niektorá zo strán nemohla nominovať svojho kandidáta, prišli na rad odbory a odbojárske organizácie. Popri senátoch pôsobil aj úrad obžaloby a to vo všetkých troch zložkách ľudového súdnictva. (26)

Ako však vyzeralo fungovanie ľudového súdnictva v praxi? Od začiatku sa začali pri výkone retribučnej normy objavovať mnohé retardačné činitele. Samozrejme, nikto nemohol po vojne očakávať prílišnú objektivitu súdov (tobôž nie ľudových). Anton Raša sa v liste adresovanom Čatlošovi po vojne vyjadril, že „v revolučnom politickom procese (akým súdy v r. 1945 – 1947 boli) nešlo vôbec o Vašu osobu, ale o to, aby novej politickej garnitúre nik v budúcnosti nevytýkal, že sa nedištancovala od ‚fašistického režimu slovenského štátu‘. Tu šlo o to, aby celý národ nebol obviňovaný známymi formuláciami, ktoré som musel aj ja vo svojom procese vypočuť: ‚Všetchni ste zradili.‘ Ak nemal byť celý národ objektom pomsty, museli sme ‚vinníka‘ nájsť hoci i v telefónnom zozname“ (27), no v neprospech spravodlivosti hrala predovšetkým politika. Bol to boj medzi dvoma súperiacimi stranami KSS a DS na slovenskej politickej scéne, ktorý sa premietol aj do tejto oblasti. Obe strany začali využívať ľudové súdy pre svoje politické ciele. DS chcela prostredníctvom ľudových súdov potrestať všetkých politických oponentov, ktorí neboli súčasťou národného frontu, resp. protifašistického odboja. Boli to predovšetkým ľudáci, no v celku však DS postupovala omnoho miernejšie ako konkurenčná KSS. Komunisti videli v retribúcii jedinečnú príležitosť, ako presadzovať svoj triedny boj. Tak isto aj oni využívali retribúciu na likvidáciu svojich politických oponentov. Nešlo však iba o ľudákov a im podobných, pretože KSS videla v retribúcii jedinečnú príležitosť, ako zlikvidovať podstatnú časť buržoázie na Slovensku. Obe strany sa neskôr začali navzájom obviňovať z podkopávania retribúcie. DS kritizovala KSS za veľmi prísne rozsudky a krytie niektorých fašistov členstvom v strane. Samuel Bellus (DS) to vo svojej politickej brožúre zhrnul takto: „Terajšia legitímácia politickej strany nespomáha únik pred zodpovednosťou tomu, ktorý pre svoju minulosť patrí pred ľudový súd“ (28). Komunisti naopak kontrovali, prílišnou umiernenosťou rozsudkov v réžii DS. Karol Bacílek (KSS) napríklad uviedol: „Treba, aby sa naši súdruhovia nestážovali toľko na počínanie ľudových súdov, ale zasahovali tým, že zabezpečia svedecké výpovede a verejnú mienku“ (29). V konečnom dôsledku však obom stranám šlo o to isté. O odplatu za politické prenasledovanie počas totalitného režimu. Počas povstania ľudácki a neľudácki zástancovia svojich ideológií stáli proti sebe so zbraňou v ruke, a preto bolo logické, že po vojne ten-ktorý víťaz pristúpi k retribúcii.

Okrem politického boja medzi KSS a DS priebeh retribúcie narúšal aj relatívny nezáujem zo strany verejnosti. Už v prvých mesiacoch sa prejavila neochota obyvateľstva podieľať sa na trestaní svojich spoluobčanov. Najkritickejšia situácia bola na východe Slovenska, kde v roku 1945 začali svoju činnosť iba 2 ľudové súdy v Prešove a Michalovciach a aj to michalovský senát rozhodol iba v dvoch prípadoch oslobodzujúcim rozsudkom. (30) Nedostatok personálu sa však netýkal iba ochotných laikov. Absencia vyššieho počtu právne vzdelaných sudcov a obžalobcov tiež nebol zanedbateľný faktor. Kritickú situáciu sa snažila riešiť aj SNR, ktorá nariadením č. 57/1946 Zb. n. SNR zaviedla tzv. lietajúce senáty putujúce po celom Slovensku. Okrem nedostatku personálu sa prejavila aj nedisciplinovanosť ľudových sudcov. Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici v roku 1946 hlásil, že „vymenovaný prísediaci a ich náhradníci k OLS BB sa častejšie neustanovili na hlavné pojednávanie v trestných veciach ľudového súdnictva [...] v dôsledku toho OLS bol nútený veci odročovať [...] na verejnosť, ktorá sa ustanovila na pojednávanie do zasadacej siene tento zjav činil trápny dojem a bolo badať aj rozhorčenosť verejnosti“ (31). Vo väčšine prípadov však ani tak nešlo o lajdáctvo laických prísediacich, ale o ich obrovské pracovné vyčerpanie. Treba si uvedomiť, že okrem funkcie ľudového sudcu si prísediaci museli plniť aj svoje pracovné povinnosti u svojho stáleho zamestnávateľa. Jeden z náhradníkov prísediaceho pri OLS BB sa sťažoval: „Častými a do noci trvajúcimi pojednávaniami cítim sa byť nervovo vyčerpaným, popudlivým a nervóznym, čo potom ovplyvňuje i moju objektivitu. Je tiež nesprávne, že riadni členovia sa na pojednávanie nedostávajú – potom som ja stále volaný ako náhradník a som odvolaný od pokladnice (pracoval v banke, pozn. M. M.)“ (32).

Pre kompletný obraz priebehu retribúcie na Slovensku je potrebné spomenúť ešte jeden podstatný rozmer. Dôležitou súčasťou povojnového vyrovnávania sa národov s traumatickou minulosťou bolo obvinenie celého nemeckého národa zo zodpovednosti za priebeh vojny. Princíp kolektívnej viny bol pritom na našom území rozšírený ešte o maďarskú národnosť. Po prijatí dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. sa maďarská a nemecká menšina ako celok ocitli v bezprávnom postavení. Toto bezprávne postavenie prakticky znamenalo, že československí Nemci a Maďari boli zbavení štátneho občianstva. (33) Dekrét sa nevzťahoval na „Nemce a Maďari, ktorí se v době

zvýšeného ohrožení republiky [...] přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky“ (34) alebo na Nemcov a Maďarov, ktorí počas vojny vyvíjali protifašistickú činnosť či trpeli fašistickým terorom. Hnuteľný a nehnuteľný majetok týchto osôb spoločne zo zradcami národa sa nariadením č. 50/1945 Zb. n. SNR ocitol v štátnej správe (35). V rámci tzv. 1 pozemkovej reformy sa konfiškovala a prerozdeľovala pôda Nemcov, Maďarov a zradcov národa podľa nariadení č. 4/1945, č. 104/1945, č. 64/1946, č. 89/1947, č. 1/1948 Zb. n. SNR (36). Ako kritérium pri posudzovaní národnosti jednotlivých osôb § 6 nariadenia č. 50/ 1945 Zb. n. SNR stanovoval, že rozhodujúcim činiteľom pri určovaní národnosti je „jazyk užívaný v rodinnom styku alebo príslušnosť k maďarskej alebo nemeckej politickej strane po 6. 10. 1938, alebo priznanie národnosti pri poslednom sčítaní“ (37).

3. Pribeh retribúcie v meste Banská Bystrica

Mesto Banská Bystrica čakalo na svoje oslobodenie do jari roku 1945, keď ju dňa 25. 3. doobeda oslobodzujú spoločne červená a rumunská armáda aj s príľahlým okolím (38). Paralelne s odchodom okupačnej nemeckej a maďarskej armády preberá kontrolu v meste miestna správa národných výborov. Keďže Banská Bystrica bolo aj okresné mesto, okrem Miestneho národného výboru (MNV) sa vytvára aj Okresný (ONV). Po vydaní retribučnej normy sa formuje aj Miestny ľudový súd (MLS) a Okresný ľudový súd (OLS). (39)

Od tejto chvíle sa začína hromadné zatýkanie domnelých vojnových zločincov, kolaborantov a domácich zradcov nachádzajúcich sa na území mesta. Zadržované boli osoby činné v miestnej správe predošlého režimu, regionálni funkcionári HG, HSLŠ a HM. Navyše, Banská Bystrica bola multietnické mesto s početným zastúpením Nemcov a Maďarov, takže tu pôsobilo veľa nemeckých a maďarských organizácií, ktorých čelní predstavitelia boli tak isto stíhaní. Tak napríklad v Banskej Bystrici existovali 3 nemecké inštitúcie, a to Detský domov pre nemecké deti, Nemecký lektorát a sekretariát DP (Deutsche Partei). Naproti tomu tu pôsobila aj miestna pobočka MNP (Magyar Nemzeti Párt) či SEMKE (Kultúrne združenie MNP).

Slovenská verejnosť bola často nabádaná, aby spolupracovala s NB a udávala osoby podozrivé z kolaborácie. Prednosta hlavného veliteľstva NB mjr. Viktorín vydal v júli 1945 vyhlášku, v ktorej nabádal „celú slovenskú verejnosť protifašistického zmysľania, aby každú osobu, ktorá je podozrivá z vyššie uvedených trestných činov a je ešte na slobode, prípadne sa ukrýva, oznámili na stanici NB“ (40). Problémom však bolo, že nikto nevedel, ako zadefinovať kolaboranta a zradcu národa. *Národné noviny* v tejto súvislosti uvádzali: „Ako si vykladáme zmysel slova ‚kolaborant‘ u nás? [...] Keby sme objektívne a správne mali posudzovať takzvaných ‚tiež kolaborantov‘ u nás, nemôžeme vysloviť to presvedčenie, že kolaboranti v zmysle výkladu slova u nás bolo aj tých 80 000 robotníkov, Slovákov v Nemecku, ktorí veľmi dobre museli vedieť, koho svojimi fyzickými silami podporujú a predlžujú život nacizmu a fašizmu [...], keby sme museli vykladať pojem kolaborant podľa nás vžitých zásad, muselo by pred ľudové fórum súdnictva prísť 75 % nášho národa. [...] Teda rozlišujme, či je kolaborant ten, kto pozdravoval „NA STRÁŽ“ HSLŠ a HG, alebo iných nanútených inštitúcií, ale sa na nacizme neexponoval“ (41). Retribučná norma vydaná v máji neodpovedala na túto otázku, pretože výklad normy bol značne voľný. Tak sa stávalo, že v celách predbežného zadržovania končili vedľa skutočných vojnových zločincov aj rádoví členovia politických strán alebo celkom bezúhonné osoby. Pritom KSS spoločne s DS deklarovali, že samotné členstvo v politických subjektoch predošlého režimu nebude predmetom stíhania. Ján Ursíny v tejto veci konštatoval, že „ľudové súdy a národné súdy nebudú súdiť funkcie, ale skutky, ktorých sa ich nositelia dopustili“ (42).

Nebolo preto neobvyklé, že vo väzniach končili často aj nevinní ľudia. Exemplárnym prípadom je Gustáv Čierny, 45-ročný holič z Banskej Bystrice, ktorého 7. 5. 1945 na rozkaz oblastného veliteľstva NB zaistili a vzali do väzby. Pri obhliadke väzenským lekárom krajskej väznice v Banskej Bystrici, kde boli domnelí kolaboranti posielaní do väzby, sa zistilo, že bol „tichým bláznom na 90 %“. V spise sa ďalej konštatuje, že zaisteného nebolo možné poriadne vypočuť, pretože bol na pokraji nervového zrútenia. (43) Dôvod zaistenia nebol známy, keďže Gustáv Čierny nefiguroval v žiadnej strane či organizácii. Prepustený bol až 4. 7., takže vo väzbe strávil celé 2 mesiace, pričom sa môžeme iba domnievať, ako sa to neskôr odzrkadlilo na jeho duševnom stave.

Ako sme už uviedli, vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici často končili osoby zaistené iba pre svoje členstvo v nejakej z predošlých politických strán. Podobne bol zadržaný aj Alexander Novajovský, 44-ročný Maďar, vojnový invalid, pre svoje členstvo v MNP. Ako je uvedené v jeho vyšetrovacom spise, nijak sa v prospech strany a režimu neexponoval. Pri svojej výpovedi uvádza, že hlavným dôvodom vstupu do strany bolo to, že za členstvo v MNP mu bol prisľúbený invalidný dôchodok a protéza, keďže ako Maďarovi mu za 1. SR nebolo vyplácanie invalidnej renty priznané. Novajovskému totižto počas československej mobilizácie v roku 1938 pri plnení vojenských úloh odmrzla noha, ktorá mu bola amputovaná. Pre nedostatok dôkazov bol neskôr prepustený. (44) Zaistenci často udávali pri svojich výpovediach, že hlavnou príčinou vstupu do politických strán boli rodinné a ekonomické dôvody. Viedenská arbitráž spôsobila, že mnohé rodiny boli od seba oddelené arbitrážnou hranicou. Výmenou za členstvo v MNP mohli tieto osoby dostať vízum na návštevu rodiny v Maďarsku.

František Kocian ako hlavný dôvod vstupu do MNP uvádza existenčné problémy. Vyhorel mu dom a poisťovňa mu nechcela preplatiť škodu. Dr. Emil Bárczy mu prisľúbil, že ak vstúpi do strany, zadarmo dostane advokáta a súd s poisťovňou vyhrá. Kocian bol NB zadržaný, ale neskôr prepustený na slobodu. (45) Ladislav Teplický pre zmenu vôbec netušil, že jeho meno figuruje v nejakej strane. Osudným sa mu stalo členstvo v Kresťansko-socialistickej strane. Po jej zániku prešiel automaticky pod agendu MNP, za čo bol po vojne väznený, no neskôr prepustený na slobodu. (46) Niektorí však také šťastie nemali. Július Diera, úradník Stredoslovenských elektrární v Banskej Bystrici, bol zadržaný na základe svojho členstva v DP. Diera na svoju obhajobu uvádza, že jeho účasť v strane bola nanútená, pretože pochádzal z Nemeckého Pravna. Vyšetrovanie NB skutočne potvrdilo, že členstvo v DP bolo proti jeho vôli. Svedkovia navyše uvádzali, že Diera bol protifašistického zmýšľania. Aj napriek tomu ho MLS odsúdil na 1 mesiac nútených prác a 3 roky straty občianskych práv. V rozsudku sa pritom uvádza, že v čase, keď bolo obvinenému členstvo v DP nanútené, „malo sa ozvať jeho slovenské presvedčenie, keď ako každému Slovákov bolo jasné, kam mieri pangermanické hnutie, na Slovensku reprezentované DP“ (47). Dierovi to značne skomplikovalo životnú situáciu. Podľa nariadenia č. 44/1945 Zb. n. SNR bola nanovo definovaná pozícia štátneho a verejného zamestnanca. Štátnym zamestnancom nemohla byť osoba odsúdená ľudovým súdom na trest väčší ako bolo verejné pokarhanie. (48) Ako štátny zamestnanec Stredoslovenských elektrární bol prepustený z práce. Július Diera okamžite podal žiadosť o milosť, čím by sa trest vymazal a on by sa mohol vrátiť do práce. Vybavenie milosti bol však pomerne zložitý proces, keďže spis odsúdeného musel preskúmať dodatočne aj Národný súd, ktorý ledva zvládol svoju agendu. Úspešné vybavenie milosti pritom brzdili aj miestne MNV a ONV a tak sa stalo, že si Július Diera trest odpykal v plnom rozsahu. (49)

Podobným prípadom bol aj Július Kukura, debnár-živnostník. Za svoje členstvo v HSLS a pôsobenie v živnostenskom spolku ho MĽS BB odsúdil na verejné pokarhanie. Každý živnostník musel mať osvedčenie o národnej spoľahlivosti. Bol to dokument, ktorý držiteľovi zaručoval bezúhonnosť a plné občianske práva. Kukura však toto oprávnenie dostať nemohol, pretože bol odsúdený ľudovým súdom, takže bol označený za nespoľahlivú osobu. Aj on podobne ako Diera požiadal o milosť, no ani jemu nebolo vyhovené, čo mu zrejme značne skomplikovalo situáciu. Ako uvádza vo svojej žiadosti o milosť: „... je mi potrebné mať doklad o tom (o národnej spoľahlivosti pozn. M. M.), lebo požadujú ho odo mňa odberatelia mojich výrobkov (sudoviny) štátne a verejné podniky“ (50).

Miestami sa však objavuje neproporčnosť rozsudkov MĽS BB. V prípade Maximiliána Rosenbergera, tajomníka živnostenského úradu, bol senát nanajvýš zhovievavý. Za svoje členstvo v HG, jeho horlivú propagáciu a fackovanie vyháňaných Čechov dostal iba 1 mesiac nútených prác a 2 roky straty práv. Pri listovaní spisu Rosenbergera si nejde nevšimnúť, že o prípad sa zaujímala aj KSS. Je pritom možné domnievať sa, že v prospech nízkeho trestu sa aj KSS zasadila. Už skutočnosť, že Rosenbergerov prípad riešil MĽS a nie OLS, je zo svojej podstaty poľahčujúca. Pritom v kompetencii OLS BB boli často menej závažné delikty ako fackovanie Čechov pri ich deportácii. (51) Rosenberger nebol s rozsudkom spokojný, keďže ani on nemohol zastávať úradnícku funkciu, a tak požiadal o milosť. Milosti bolo nakoniec vyhovené až v roku 1948 na základe revízie prípadu. Jeden z komunistických úradníkov pritom v jeho veci napísal, že „proti súdruhovi Rosenbergerovi sa najviac

exponovali bývalí činitelia DS“ (52). Podobne za fackovanie bol MĽS BB odsúdený aj Ján Marko. Ako člen HG a neskôr aj POHG pôsobil v židovských táborech v Hiadli a Sereďi, kde zastával funkciu kuchára a dozorca. Niekedy po roku 1942 mal údajne jednej žene vylepiť facku za to, že plakala nad ich osudom, ktorá na to spadla a omdlela. Mal pri tom použiť slová: *Ty stará sviňa, budeš Židov zastávať? Aj ty tam pôjdeš*. Nakoniec mu bol vymeraný trest 1 roku nútených prác a 10 rokov straty práv. (53) Na svoju obhajobu Marko uvádzal, že počas SNP u seba ukrýval Žida. Aktívna obhajoba obžalovaných osôb pred MĽS BB, zapájaním sa do povstania alebo ukrývaním rasovo či politicky nepohodlných osôb, je pomerne častý jav. Vo viacerých prípadoch to nemusela byť pravda, ale obžalovaný si tým kryli chrbát. Napomáhala tomu skutočnosť, že § 6 retribučnej normy umožňoval na základe aktívneho zapojenia do SNP zmierniť alebo úplne opustiť trest. Prečo však norma umožňovala, aby bol delikt odpustený neskorším pôsobením v povstaní? Podľa Antona Rašlu sa § 6 vzťahoval najmä na počiatkových sympatizantov ľudáckeho režimu, ktorí neskôr zistili zločinnosť ľudákov a Hitlera: „V tomto prípade išlo o kvalitatívnu premenu človeka a bolo by bývalo nezmyslom stíhať ich za predošlú kolaboráciu“ (54). Okrem zmiernenia trestu retribučná norma nepoznala iné poľahčujúce okolnosti. V praxi však ľudové súdy často zmierňovali tresty na základe poľahčujúcich okolností, ako bolo zvykom pri obyčajnom trestnom súde. MĽS BB napríklad v rozsudku nad Jánom Chladným, členom HG a HM v okrese Brezno, uviedol, že „pri výmere trestu (odsúdený na verejné pokarhanie, pozn. M. M.) Miestny ľudový súd uvážil, že obžalovanému nič nepriťažuje, naproti tomu sa mu odľahčuje zachovalosť doznania, ohľad na rodinu, že svoju činnosťou [...] národ nepoškodil, čím je výmera trestu odôvodnená“ (55). Povereníctvo pravosúdia neskôr osobitnými prípsmi vyzývalo jednotlivé ľudové súdy, aby pristupovali k prípadom obozretne, ak má obžalovaný malé deti (56).

Retribúcia poskytovala jedinečnú príležitosť na vybavovanie si osobných účtov. Avšak pri podrobnom skúmaní priebehu retribúcie nemôžeme pri žiadnom z analyzovaných spisov s určitou povedať, či ide o osobnú pomstu alebo o skutočne opodstatnené udanie. Tak napríklad Imrich Slobodník bol odsúdený MĽS BB na 2 mesiace nútených prác a 3 roky straty práv za to, že ako člen HSĽS udal Štefana Kozáka za podporovanie „židobofševických svinstiev“. Dotyčný na to mal stratiť prácu na 14 dní. Štefan Kozák to po vojne Slobodníkovi vrátil rovnakou kartou, keď podal naňho trestné oznámenie. Navyše Kozák nebol iba v postavení udávajúceho, ale pôsobil aj ako Slobodníkov spolusudca, keďže pri MĽS BB zastával funkciu prísediaceho. (57) Podobným prípadom bol aj Jozef Matuška, odsúdený MĽS BB na 2 mesiace a 14 dní v pracovnom tábore a 3 roky straty práv za vykonávanie dozoru v koncentračnom tábore v Novákoch. Okrem toho bolo súčasťou spisu aj udanie Jozefa Fischera, ktorý uviedol, že Matuška sa mal jemu ako Židovi vyhrážať fyzickou likvidáciou a jeho manželke vypálením očí vitriólom (kyselinou sírovou). Pri dokazovaní nakoniec vysvitlo, že Matuška mal s Fischerovou manželkou pomer, čo bol zrejme hlavný dôvod Fischerovho udania. (58) Väčšina ľudí sa však zdráhala udávať alebo nejako spolupracovať s ľudovými súdmi. Povereníctvo pre pravosúdie v auguste v roku 1945 hlásilo, že „pozorovaný bol nezdravý jav, že občania bojac sa akejsi nemožnej pomsty alebo z neodôvodnenej mäkkosti kolaborantov a fašistických exponentov nechcú písomne oznamovať a pred ĽS nechcú proti týmto svedčiť [...] pozorovaný bol nepekný zjav, že sa občania pokúšajú úmyselne a neodôvodnene vyhnúť konaniu čestnej občianskej povinnosti a zdráhajú sa prijať funkciu ľudového sudcu“ (59). Podľa denníka *Vatra* to došlo až tak ďaleko, že „tí najväčší maďarskí, maďarónski, nemčurofilí, tvrdí a slepo oddaní gardisti veriaci na smrť nemeckému konečnému víťazstvu, všetci fašisti, ktorí verejne propagovali nacistické kolaborantstvá, všetci sú na slobode, sú všade, po úradoch, učiteľmi, profesormi, ba niekde aj tajomníkmi národných výborov“. (60) Banská Bystrica, podobne ako väčšina slovenských miest, bola príliš malá a každý každého poznal. Nebolo preto mysliteľné, aby sa ľudia hromadne hrnuli pred NB zo svojimi udaniami. Azda každý mal za 6 rokov fungovania 1. SR na rováši nejaké previnenie, ktoré by sa vďaka voľnému výkladu retribučnej normy mohlo vtesnať pred ľudový súd. Prílišná iniciatíva by sa mohla teda udavačom pokojne vypomstiť a každý si vopred spočítal, aké konzekvencie by to prinášalo. Navyše väčšina ľudí mala k ľudáckej správe pozitívny vzťah a nevideli dôvod na ich trestanie.

Avšak z času na čas v ľuďoch splanuli retribučné vášne. V denníku *Vatra* sa dočítame, ako obyvatelia Banskej Bystrice prišli protestovať proti väzňom krajskej väznice, ktorí sa liečili v miestnej nemocnici: „6. okt. (1945, pozn. M. M.) zhromaždilo sa vo večerných hodinách na nádvorí nemocnice

700 ľudí, ktorí dôrazne žiadali, aby pacienti s ‚fašist. chorobou‘ odišli tam, kam patria – do väznice. [...] Náš ľud je odhodlaný pokračovať vo svojom diele očisty nášho verejného života a v budúcnosti sa neobmedzí iba na naprávanie chýb, ale zakročí aj proti tým, ktorí sa týchto chýb dopustia. Preto ruky preč od kolaborantov“ (61). Pomerne častým javom boli aj rôzne hanlivé nápisy na stenách domov domnelých kolaborantov (62), ale aj nápisy či letáky písané odporcami odsúdenia bývalého prezidenta 1. SR Jozefa Tisa (63). Hlavné zástancovia tvrdého výkonu retribúcie často kritizovali mäkkosť ľudového súdnictva. Denník *Pravda*, tlačový orgán KSS, v tejto veci uvádza: „Slovenský ľud veľmi netrpezlivo urgoval a urguje trestanie nemeckých a maďarských fašistických zločincov, zradcov [...] A musíme sa priznať, že s niektorými rozsudkami ĽS nie je spokojný pre ich neodôvodnenú miernosť. [...] Ľudový sudca odsúdi zradcu i keď sa tento k nemu choval priateľsky“ (64). Miroslav Hysko, autor článku, pritom priamo narážal na veľký neduh retribúcie. Rodinkárstvo či kamarátstvo medzi sudcami a obvinenými nebolo ničím výnimočným. Spoločne s politicky a národnostne motivovanými rozsudkami to bol najčastejší dôvod neproporčnosti rozsudkov.

Potrestaniu sa nevyhol ani pedagogický zbor. Učitelia doplatili na pôsobenie v štruktúrach HG a HM. Toto členstvo však bolo povinné, keďže výnos ministerstva školstva a národnej osvety za 1. SR č. 88.500/40-I/1 zo dňa 11. 11. 1940 nariaďoval, že „ani na jednej škole nesmie sa stať, aby niektorý člen učiteľského zboru neprevzal alebo nepreviedol určenú úlohu, či už pôjde o činnosť v HG, HM“ (65). Osudným sa to stalo Viktorovi Murgašovi, riaditeľovi miestnej školy, ktorý bol verejným pokarhaním odsúdený MĽS BB za propagáciu a schvaľovanie nariadení slovenskej vlády a fašistických ideí (66). Podobne bol odsúdený na verejné pokarhanie aj Viktor Dobál, profesor slovenčiny na bystrickej obchodnej akadémii. Nepomohla mu ani aktívna účasť na povstaní a ani to, že bol redaktorom povstaleckého časopisu *Bojovník*. V liste adresovanom MĽS BB sa bránil voči obvineniam z kolaborantstva, keďže každý profesor, „ktorý nie z vlastnej iniciatívy, dobrovoľne, ale z úradu musel prijať funkciu podľa nariadení MŠANO (ministerstva školstva a národnej osvety, pozn. M. M.). Ináč ak by sme chceli byť dôslední, museli by sme postaviť pred MĽS asi 95 % profesorov a učiteľov a zbytok by mohol ďakovať len ilegálne, že tiež tam nestojí. [...] Ako slov. profesor a učiteľ, podobne i slov. úradník podľa pokynov pracoval na svojom mieste, skladal prísahu vernosti takzv. býv. Slov. štátu, keď chcel užiť rodinu“ (67). Dobál však neostal iba pri svojej obhajobe, ale pustil sa aj do Maďarov: „Kým po meste vidíme sa prechádzať Maďarov a ‚Maďarónov‘, ktorí vždy usilovali za južné hranice, taktiež v bývalých voľbách ukázali farbu a ináč sme ich nepočuli hovoriť len maďarsky“ (68). Averzia voči Maďarom a Nemcom sa odzrkadlila aj na ich prísnejšom trestaní, čo dokazujú aj osobitné normy SNR uvedené vyššie. Pri súdení boli ľudové súdy často prísnejšie, ak išlo o Maďara či Nemca ako v prípade Slovákov. Akademický maliar Július Flache bol MĽS BB súdený za svoje členstvo v MNP. Vyšetrovateľov však nezaujímal ani tak to, či sa v strane nejako exponoval, ale to, akého je národného cítenia a či vôbec ovláda slovenský jazyk. Samotný Flache na svoju obhajobu uvádza: „... ľutujem, že som jazykovým antitalentom, pričom prehlasujem, že moje cítenie, moja tvorba, na základe ktorej som zrástol so slovenským okolím, ako mojím umeleckým žiľlom, celá moja doterajšia tvorba sú slovenské. Je to snáď ťažko pochopiteľné, ale ten, kto pozná mentalitu umelca, ktorého jazykom je štetec, pochopí, že reč mu je zbytočná, dôležitá je láska a srdce k slobode tvorenia“ (69). Flacheho pred odsúdením zachránila skutočnosť, že po oslobodení Banskej Bystrice maľoval pre Červenú armádu. Podobné šťastie však nemal Imrich Duleczký, tanečný inštruktör z Banskej Bystrice. Zaisťovaný bol na základe členstva v MNP. Tak isto ako v mnoho predošlých prípadoch sa v strane nijak neexponoval. Bol však odsúdený MĽS BB na 1 mesiac nútených prác a 3 roky straty práv, takže živnosť tanečného inštruktora mohol rovno ukončiť. Duleckému priťažila skutočnosť, že sa počas domovej prehliadky (čo bol zrejme bežný postup NB pri vyšetrovaní) uňho doma našli stužky maďarskej trikolóry s nápisom *Eljen Magyar Ország*. (70)

Čo však pre odsúdeného v praxi znamenalo, ak bol odsúdený na nútené práce, a aké podmienky panovali v zaisťovacej väzbe? Obvinení pri OĽS a MĽS BB boli väznení vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici. Z väzňami bolo zrejme nakladané dobre, bez nejakých zvláštnych excesov zo strany väzňiteľov a v prípade zdravotných problémov sa mohli dostať aj za múry väznice. To sa nepáčilo niektorým horlivým zástancom prísneho výkonu retribúcie. V už spomínanom banskobystrickom denníku *Vatra* sa v tejto veci uvádza: „... aj tí, ktorí ešte len čakajú na odsúdenie, hľadajú vo väzení poľahčenie a mnoho je veru tých, ktorým sa aj vo väzení poľahčuje a mnoho je veru

tých, ktorým sa aj vo väzení poskytujú rozličné úľavy. Obľúbeným trikom uväznených fašistických kolaborantov je predstieranie všelijakých chorôb. Je smutným zjavom, že naše nemocnice slúžia v poslednom čase v mnohých prípadoch liečeniu „fašistickej choroby“ (71). Väzni boli využívaní na rekonštrukčné práce bojnými poznačenými časťami Banskej Bystrice. Už v spomínanom liste Viktora Dobála sa dočítame, ako ťažko niesol krivdu uväznenia, hoci spadol pod § 5, podľa ktorého nemal byť väznený: „Tedy chybou NB s uvedenými zradcami chodil otlkať na námestí kamene /vo dne i v noci/, aby jeho bývalí žiaci mu súcitne alebo zlomyseľne hovorili: „Pán Boh pomáhaj““ (72). Po vynesení odsudzujúceho rozsudku dostávali odsúdenci zväčša niekoľkomesačné tresty nútených prác. Ak bol trest nižší ako doba strávená v zaisťovacej väzbe, mohol byť trest už v podstate odpykaný, ak to povolil senát ľudového súdu. V prípade vyšších trestov väzni putovali do zriadených pracovných táborov vo Sv. Jure, Ústi nad Oravou, Pohanskom, Slanci, Krupine, Novákoch či Tichej Doline. V jednotlivých táboroch panovali značné odlišnosti v ich vnútornom živote, no historik Vladimír Varinský ho v celku charakterizoval ako „sprísnený kasárenský režim“ (73). Zariadenci boli organizovaní v pracovných družstvách, čatách a oddieloch. Spravidla boli ubytovaní pohromade – po oddieloch, takže velitelia jednotlivých oddielov boli aj veliteľmi izieb. V porovnaní s organizáciou normálneho vojenského života sprísnený režim spočíval v tom, že okrem zákazu návštev zriadencov v pracovných táboroch bol disciplinárny poriadok oveľa prísnejší. Najťažší disciplinárny priestupok, za ktorý sa okrem iného považovalo zbehnutie z pracovných táborov, bolo možné potrestať samoväzbou až do 14 dní spojenou s obdenným pôstom a pobytom v tmavej miestnosti. Okrem toho zriadenci ako osoby „odsúdené“ na nútené práce museli v pracovnom čase vykonávať práce v pridelených podnikoch. Až do decembra 1945 zriadenci sústredení na nútené práce nedostávali za svoj výkon finančnú odmenu a všetok ich zárobok plynul do táborovej pokladnice. Nariadením č. 105/1945 Zb. n. SNR sa bezdetným zriadencom priznávala 1/3 mzda a tým, čo mali jedno a viac detí, 2/3 čistého zárobku. Neskôr v apríli vzhľadom na to, že niektorí zriadenci si voči svojim rodinám neplnili vyživovacie povinnosti, výplata im bola zastavená a odmena za prácu bola zasielaná priamo ich rodinám. (74)

Často sa stávalo, že pred ľudovými súdmi stáli vedľa seba aj príbuzné osoby. Pavel Timko ml., 23 r. poslucháč medicíny, bol zaistený na základe toho, že jeho otec Pavel Timko st. pracoval počas vojny ako lekár väznice krajského súdu v Banskej Bystrici a bol členom DP. Obaja sa však nijak politicky neexponovali a tak boli po čase prepustení. (75) Podobných príkladov aj s právoplatnými rozsudkami a trestami by sme mohli uviesť skutočne mnoho, no všetky mali podobnú povahu: na základe obvinení jedného člena rodiny padlo podozrenie aj na ďalších. Rodinní príslušníci zaistených však nemuseli spoločne trpieť iba pred ľudovým súdom. Retribúcia sa týkala predovšetkým mužov, preto bolo bežným javom, že zaistené osoby boli aj živitelia rodín. Gizela Frimová, manželka zaisteného Júliusa Frima, písala na MĽS BB, že sama zložitú situáciu už nezvláda: „Naša obchodná miestnosť na Striebornom námestí od kanónových striel bola zdemolovaná. Z prostriedkov pre živobytie som už tak vyčerpaná, že v krátkom čase nám hrozí hlad“ (76). Podobné prípisy pred MĽS BB boli bežnou vecou, ale i opodstatnenou. Rodiny zaistených sa za nich snažili prihovoriť, aby sa trestné pokračovanie proti nim viedlo na slobodu, no v drvivej väčšine prípadov nezmohli nič. Bola to oprávnená požiadavka, pretože vykonávacie nariadenie zboru povereníkov SNR k norme č. 33/1945 Zb. n. SNR zo dňa 5. 6. 1945 zakazovalo väzniť osoby spadajúce do pôsobnosti miestnych ľudových súdov. (77) Pre rodiny zaistencov nastali skutočne ťažké časy. Nielenže trpeli, ako ich príbuzný nakoniec skončí alebo či sa obvinenie neobráti proti im samotným, ale trpeli aj hladom. Po vojne bol v Európe celkový nedostatok potravín a kritickú situáciu riešila Správa spojených národov pre pomoc a obnovu (UNNRA), ktorá do jednotlivých krajín posielala potraviny, šatstvo, lieky či pohonné hmoty. Na Slovensku bol zavedený prídellový systém a prerozdelenie potravinových dávok mali na starosti miestne národné výbory. O tom, kto bude potravinové dávky poberať, rozhodovala špeciálna komisia zložená z členov MNV, ktorá mala právomoc niekomu úplne odobrať alebo aj znova obnoviť pridelovanie dávok. Prerozdelenie potravín bolo automaticky zastavené osobám obvineným na základe retribučného nariadenia, ďalej osobám, ktoré boli členmi politických strán a organizácií predošlého režimu a vôbec nemuseli byť riešené ľudovým súdom, a nezriedka aj osobám, ktoré sa v roku 1938 prihlásili k nemeckej alebo maďarskej národnosti. Prezumpcia neviny bola v celom priebehu retribúcie neznámy pojem. MNV pritom úzko kooperovala z NB, ktorá mnohé osoby

z pridelovacieho systému navrhovala vyškrtnúť. Tak napríklad Karol Strauss sa mal údajne aj s manželkou ešte stále vyhrážať Slovákom. Podľa okresného veliteľstva NB v Banskej Bystrici „sú to exponovaní Maďari a prispôbiť k terajšej dobe sa nechcú. Nech je rodina týchto z prídely verejného zásobovania vytretá a prídely im zastavené“ (78).

Jedinou možnosťou, ako si zaobstaráť obživu pre takéto osoby, bol čierny obchod, kde boli však niekoľkonásobne premrštené ceny. Márii Sendeyovej, 80-ročnej obyvateľke Banskej Bystrice, boli odobraté potravinové dávky pre to, že jej syn bol členom MNP. Na základe jej prípisu na MNV BB jej boli potravinové dávky obnovené. (79) Podobných prípisov je skutočne mnoho. Na základe nich môžeme rekonštruovať majetkové pomery rodín obvinených. V drvivej väčšine išlo o chudobné rodiny, ktorých obživu zabezpečoval často iba jeden člen rodiny s príjmom. Prípisy mohli presvedčiť zásobovaciu komisiu o opodstatnenosti nároku na potravinové dávky. Väčšinou sa však povolenie týkalo iba detí a starcov, no ani to nebolo pravidlo. 78-ročný Adolf Bárdy prosil MNV o pridelenie potravinových dávok pre svoju rodinu, ktoré im boli odobraté na základe jeho členstva v MNP. Obnovené boli iba jeho manželke a dcére. (80) Pre úspešné obnovenie dávok nepomohol ani oslobodzujúci rozsudok ľudového súdu, účasť na SNP či odporúčanie NB o spoľahlivosti rodiny. Miestne národné výbory boli po vojne jednoducho štát v štáte a záležalo iba na ich ľubovôli, kto a kedy bude jesť. Ľudia si na základe podobných skúseností začali meniť svoje maďarské či nemecké priezviská, aby tým poukázali na fakt, že sa zbavujú predošlej národnosti a prijímajú tú slovenskú. (81) Katastrofálne pomery panujúce v rodinách postihnutých retribúciou nenechali chladnými ani redakciu *Národných novín*, ktoré referovali „o nezdravých zjavochoch, ktorých svedkami sme často, že totiž už sedem mesiacov sú zaplnené väznice ľuďmi, ktorí ani podľa tohto revolučného obvinenia nie sú takými vinníkmi, aby boli oni sami a najmä ich rodiny znemožnené vo svojich základoch. Musíme byť v prvom rade na čistom, či nám ide o úplné sociálne zotročovanie ľudí a ich rodín, ktorých previnenie nie je ničím iným ako to, že boli počas bývalého režimu na svojich úradných miestach, alebo že boli členmi HG alebo HSLŠ. [...] Dnes po ôsmich mesiacoch sa manželky a deti väznených obvinených a podozrelých z obvinenia bez prostriedkov na okraji záhuby, odkázané na milosť známych a príbuzných a žijúci z toho, že predávajú nevyhnutné potreby v domácnosti a kusy zariadenia. [...] Napokon vidíme, že práve tieto preplnené väznice sťažujú prácu úradov ľudového súdnictva a zapríčiňujú toto zdĺhavé postupovanie. [...] Treba mať na mysli, že trestať máme len previnilcov a nie celý rad ľudí, najmä ich rodiny, ktoré predsa vonkoncom nenesú vinu na situácii“ (82).

Retribúcia okrem základných životných potrieb siahala aj na hnutelný a nehnuteľný majetok Nemcov, Maďarov a domácich zradcov na základe nariadenia č. 50/1945 Zb. n. SNR. Aj keď sa nariadenie týkalo aj hnutelného majetku, zväčša boli zabavované iba podniky a domový nehnuteľný majetok. Na území mesta Banská Bystrica sa malo údajne nachádzať 29 živnostníkov spadajúcich pod toto nariadenie a azda nebudeme preháňať, ak skonštatujeme, že drvivá väčšina z nich vlastnila podnik. Podnik sa následne ocitol pod národnou správou, do ktorej bol určený bezúhonný a politicky spoľahlivý národný správca. Niekedy sa však bývalí majitelia podnikov nechceli zmieriť s ich stratou, obzvlášť ak nový národný správca nevedol podnik podľa ich predstáv. Alexandrovi Blagatinschegovi bolo takto zabavené kníhviazačstvo v Banskej Bystrici. Jeho Manželka Ružena prípisom z 5. 11. 1945 žiadala MNV BB, aby jej bolo kníhviazačstvo vrátené, keďže nový národný správca sa o podnik nestaral. 30. 11. to skúšal prípisom priamo aj Alexander, no nezmohol nič. (83) Navyše bol odsúdený OLS BB na 2 roky nútených prác za horlivé rozširovanie nemeckej idey (84). Úplne iným prípadom bola Zlatica Grünbaumová, ktorá sa ako jedna z mála preživších Židov vrátila do Banskej Bystrice. Grünbaumová žiadala od MNV BB, aby jej bol navrátený arizovaný majetok. Od MNV jej prišla takáto odpoveď: „Hospodárska sekcia jednohlasne sa uzniesla na tom, aby sa prostredníctvom polície vyšetrilo, ku akej národnosti sa žiadateľka hlásila pri sčítaní ľudu pred rokom 1938. Potom sa o jej žiadosti rozhodne“ (85). Pritom žiadateľka nebola v postavení osoby spadajúcej pod retribúciu. Aj keby sa Grünbaumová v roku 1938 prihlásila k nemeckej národnosti, dekrét prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. o zbavení občianskych práv Nemcov a Maďarov a naňho nadväzujúce nariadenie č. 50/1945 Zb. n. SNR sa jej netýkalo. V miestnom meradle bola osobou, ktorá trpela nacistickým terorom, preto bolo dopytovanie sa národnosti, ktoré navyše podmieňovalo úspešné navrátenie nehnuteľnosti, v rozpore s nariadeniami vlády. To iba potvrdzuje tvrdenie, že miestne národné

výbory mali po vojne v krajine skoro neobmedzenú právomoc a smernice a nariadenia centrálnej vlády väčšinou ignorovali. (86) Či sa však nakoniec Grünbaumovej podarilo získať majetok naspäť, nie je známe. Analógiou zo skoro totožným prípadom Alžbety Kleinovej si môžeme urobiť presnejšiu predstavu o konečnom osude Grünbaumovej. Podobne ako ona tak aj Kleinová bola Židovka vracajúca sa z koncentračného tábora do Banskej Bystrice. Od MNV BB žiadala, aby jej bol navrátený arizovaný obchod s bielizňou a módnym tovarom. Namiesto toho, aby MNV zahájila pomerne zložitý proces navrátenia arizovaného majetku pôvodnému vlastníkovi, začala vyšetrovať, k akej národnosti sa hlásila v 1938 ona a jej manžel, resp. akým jazykom hovorili v domácnosti. Úrady nakoniec zistili, že sa hlásili k židovskej národnosti a doma hovorili najmä nemecky, potom maďarsky a nakoniec trochu slovensky. Na základe tohto zistenia jej uvedený podnik nebol vrátený. (87)

4. Výsledky retribúcie na Slovensku a v Banskej Bystrici

Za roky 1945 – 1947 bolo v rámci retribučnej normy na Slovensku podaných 38 000 trestných oznámení, z čoho asi $\frac{3}{4}$ bolo vybavených do roku 1947, keď sa retribúcia oficiálne skončila. Z 20 550 bolo 40 % odsúdených a 60 % oslobodených, čo predstavovalo 8 000 osôb. U 65 osôb bol vynesený trest smrti, z čoho bolo vykonaných 29 exekúcií. (88) 330 osôb dostalo trest odňatia slobody v trvaní medzi 30 – 10 rokov. 45 % osôb bolo odsúdených na nútené práce do 2 rokov trvania a 40 % dostalo verejné pokarhanie (89). Počet 20 550 obvinených je na slovenské pomery nepochybne veľké číslo. Ak sa však pozrieme na to, že Československo spadalo pod sovietsku sféru vplyvu, kde bola komunistická strana vo vláde, resp. súdnictve silno zastúpená a logicky žiadala tvrdé tresty, nemôžeme toto číslo považovať za veľké. Navyše treba pripomenúť, že 70 % odsúdených boli Nemci a Maďari. (90)

Po roku 1947 ostalo mnoho prípadov nevybavených, preto od 1. 1. 1948 nadobudlo účinnosť nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR z 19. 12. 1947, ktoré upravovalo trestné konanie pre činy nariadenia č. 33/1945. V rámci tohto nariadenia sa medzi 1. 1. 1948 – 1. 4. 1948 vybavilo 1 717 prípadov. Celkovo bolo na Slovensku od júla 1945 do decembra 1948 súdených 22 278 osôb, z čoho odsúdených bolo 8 962 (40,23 %) a oslobodených 13 316 (59,77 %) osôb (91), pričom trestných oznámení bolo podaných až 109 296 (92).

Celkovo bolo skonfiškovaných 2 586 podnikov, z čoho 1 133 bolo úplne zlikvidovaných, 1 215 bolo pridelených národným podnikom a 166 bolo pridelených súkromným osobám. V rámci 1. pozemkovej reformy bolo dokopy skonfiškovaných 595 221 ha pôdy, z čoho 295 221 ha bola poľnohospodárska a 300 000 ha pôda lesná. (93)

Retribúcia v Banskej Bystrici mala podobný priebeh ako na celom Slovensku. Pri MĽS BB bolo medzi rokmi 1945 – 1947 vedených 371 osôb, z čoho bolo 23 právoplatne odsúdených. Všetky odsudzujúce tresty však padli už v roku 1945. Aj keď necelé dva tucty obvinených pri MĽS nevzbudzujú nejaký výrazný dojem, musíme si uvedomiť, že už iba vedenie pri ľudovom súde mohlo dotýčnému výrazne skomplikovať život. Hneď ako bola osoba iba podozrivá, vedená a neskôr oslobodená v rámci nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, bola automaticky úradmi považovaná za problémovú, čo dotýčného automaticky zaradilo do najnižších tried spoločnosti umocnené komunistickým nástupom k moci vo februári 1948.

K celkovému dokresleniu povahy a výsledkov retribúcie v Banskej bystrici nemôžeme opomenúť aj štatistiky OĽS BB. Hoci pôsobnosť okresných ľudových súdov pokrývala celý bystrický okres, drvivá väčšina obvinených pochádzala z Banskej Bystrice a bezprostredného okolia. Navyše, presnejšie údaje, ktoré boli pri okresných súdoch vedené, lepšie vypovedajú o povahe retribúcie v meste a priľahlom regióne. OĽS BB vybavil celkovo 1 061 prípadov, pričom u 251 osôb padol odsudzujúci rozsudok a v 3 dokonca trest smrti zastrelením (Ján Heckel, Vojtech Spišiak, Gustáv Zims). (94)

V Banskej Bystrici bolo do roku 1946 uvalených 170 národných správ, ktoré sa týkali majetku Nemcov, Maďarov a kolaborantov; z čoho bolo 89 bývalých židovských domov (95).

5. Záver

Retribúcia na Slovensku mala podobne ako na celom svete svoje špecifiká. Navyše bola špecifická tým, že bola jednou zo zložiek retribučného právneho dualizmu panujúceho vo vtedajšom Československu. Bolo to však logické, pretože retribúcia nemohla prebehnúť rovnako v Česku a na Slovensku pre svoje rozdielne podoby vojnového zážitku, a teda aj pre rozdielne podoby kolaborácie.

Prvé retribučné nariadenia na Slovensku prichádzajú už počas SNP, ktoré sa ale zrejme nedočkali svojho širšieho využitia. Nemohli, pretože mnoho členov HSLŠ, HG, HM či DP a MNP sa aktívne zapojilo do povstania. Bolo by nanajvýš kontraproduktívne, ak by sa v tyle fronty prevádzala prísna očista spoločnosti. Tieto osoby však nevstupovali do povstania iba z nejakej kvalitatívnej premeny človeka. Ako skoro každý tak aj oni si uvedomovali, že vojna sa blíži k svojmu koncu a aj oni chceli stáť na víťaznej strane. Príchodom Červenej armády sa na slovenskom území množili rôzne excesy, ktoré zo svojej povahy môžeme považovať tak isto za retribučné, pretože ruskému vojakovi šlo o potrestanie Európy ako celku, do ktorej spadalo aj slovenské územie.

Po vojne SNR na základe Košického vládneho programu prijíma retribučné nariadenie. Narýchlo a nedôsledne napísaná retribučná norma však umožňovala značné právne manévrovanie či už v smere prísneho výkladu, alebo naopak miernejšieho postupu voči obvinenému.

V Banskej Bystrici sa retribúcia oficiálne začala zatýkaním domnelých vojnových zločincov a kolaborantov. Zatknutiu sa však nevyhli ani nevinné osoby. Prípád Gustáva Čierneho je exemplárnym prípadom, aj keď sa môžeme domnievať, že hlavným dôvodom jeho zaistenia bolo podozrenie z predstieranania mentálnej nespôsobilosti, ktorým by sa vyhol potrestaniu za svoju možnú kolaboráciu. Ak sa však podobné pochybenie stalo, spravidla sa zaistenec dostal po čase na slobodu. Poväčšine vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici končili skutoční kolaboranti, či tzv. „zradcovia národa“, no vedľa nich končili aj rádoví členovia politických organizácií bývalého režimu. Ich politické pozadie mohlo byť rôzne. Často mohlo ísť o osoby, ktoré sa v rámci režimu exponovali alebo nejako previnili, ale aj o osoby, ktoré boli celkom bezúhonné a s kolaboráciou mali iba pramálo spoločné. Majetkové pomery týchto osôb boli na hranici chudoby, a preto je pochopiteľné, že hlavnými pohnútkami ich vstupu do strán a organizácií bývalého režimu boli existenčné a rodinné dôvody. MĽS BB pritom mohol, ale niekedy nemusel prihliadnuť na nevinu týchto osôb. V prípade Júliusa Dieru šlo navyše o nanútené členstvo v DP a aj tak dostal odsudzujúci rozsudok. Ľudoví sudcovia nepochybne používali dvojitého meter, pričom ak išlo o osoby slovenskej národnosti robotníckeho pôvodu, obžaloba nebola spravidla ani podávaná. Naopak voči Maďarom a Nemcom MĽS BB postupoval o poznanie tvrdsie, navyše ak išlo o miestnych živnostníkov, podnikateľov a inteligenciu. O potrestanie buržoázie malo MĽS BB eminentný záujem.

Spoločne so zaistencami a odsúdencami retribučných tribunálov trpeli aj ich rodiny. Nedostatok potravín, finančných prostriedkov a často strata aj nehnuteľného majetku priviedla tieto osoby na pokraj chudoby. Retribúcia však nemusela negatívne pôsobiť iba na tieto osoby. Vracajúci sa Židia z koncentračných táborov neboli vítanými stratenými deťmi republiky, pretože žiadali svoj vlastný arizovaný majetok, ktorý bol medzitým znárodnený. Židia boli často príslušníkmi buržoázie v 1938 hlásiacej sa k nemeckej či maďarskej národnosti a takéto osoby neboli už v krajine vítané.

Retribúcia nakoniec nebola taká prísna, ako sa očakávalo. 8 000 odsúdených osôb a 29 popráv nie je (aj na slovenské pomery) vysoké číslo, navyše ak uvažíme, že v rámci § 1, 2 a 4 bolo možné udeliť iba trest smrti. OĽS BB odsúdil na základe § 4 59 osôb, z čoho iba 3 dostali absolútny trest, čo svedčí aj o nedodržovaní prísneho výkladu retribučnej normy. Vládnuca moc jednoducho zistila, že kolaborácia bola nesmierne zložitá a na Slovensku ťažko definovateľná. Tvrdosť retribučného súdnictva sa mala zaručiť ľudovosťou senátov, lenže aj tie sa rýchlo otupujú. Ľudoví sudcovia buď na pojednávania nechodili, alebo sa laici postupne profesionalizovali, čím sa počet odsúdených znižoval. V tabuľke výkazu OĽS BB je síce evidentný nárast odsúdených za r. 1947, no je to spôsobené preberaním agendy OĽS BB od iných zaniknutých okresných ľudových súdov. Pekne to vidieť na MĽS BB, ktorý všetky svoje odsudzujúce rozsudky vyniesol v roku 1945 a počas nasledujúcich rokov zaznamenal iba odstúpenia od stíhania a prepúšťanie zaistencov.

Výkaz OĽS BB medzi rokmi 1945 – 1947

Národnosť	1945 – 1946 muži/ženy	1947 ^{ab} muži/ženy	Spolu muži/ženy	1945 – 1946 muži/ženy			1947 muži/ženy			spolu muži/ženy		
				§ 3	§ 4	§ 5	§ 3	§ 4	§ 5	§ 3	§ 4	§ 5
slovenská	79/5	65/3	144/8	47/5	24/0	14/0	36/3	25/0	12/0	83/8	49/0	26/0
nemecká	16/4	56/1	72/5	9/4	2/0	5/0	19/0	6/0	33/1	28/4	8/0	38/1
maďarská	3/0	10/2	13/2	1/0	0	2/0	8/2	1/0	2/0	9/2	1/0	4/0
iná	3/1	3/0	6/1	1/1	0	2/0	0/1	1/0	1/0	1/2	1/0	3/0
spolu	101/10	134/6	235/16	58/10	26/0	23/0	65/6	33/0	48/1	123/16	59/0	71/1

a- za mesiac marec údaje chýbajú

b- nárast odsúdencov je spôsobený preberaním agendy od zaniknutých okresných ľudových súdov

Po oficiálnom skončení retribúcie v roku 1947 sa však stíhanie osôb nezastavilo. Pojednávania pokračovali aj v roku 1948 a po februárovom prevrate sa retribučné súdy rozbehli pod komunistickou taktovkou. Náš výskum však nepostihuje toto dejinné obdobie, preto nevieme konštatovať, aké sociálne vplyvy mala táto druhá etapa retribúcie na občajného človeka. Domnievame sa však, že aj po tom, ako sa 1. etapa retribúcie skončila, životné peripetie bývalých odsúdencov a zaistencov nadobudli nový rozmer. Už len to, že bol niekto vedený v rámci retribúcie ako zaistený a nemusel byť odsúdený, viedlo neskôr odsúvaníu na okraj vtedajšej spoločnosti. Tieto osoby boli jednoducho vnímané spoločnosťou a úradmi ako problémové a nespoľahlivé, čo sa neskôr odzrkadlilo na nevydávaní osvedčení o národnej spoľahlivosti týmto osobám.

Poznámky

- (1) ABRAMS, B.: The Politics of Retribution: the Trial of Jozef Tiso. In: *East European Politics & Societies*, 1996, č. 2, s. 255 – 292; BARNOVSKÝ, M.: K niektorým otázkam súdneho procesu s Jozefom Tisom. In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. SAP : Bratislava, 1992, s. 308 – 320; BARNOVSKÝ, M.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In: *Historicky časopis*, roč. 40, 1992, č. 4, s. 457 – 472; BIANCHI, L.: Ľudove súdnictvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1947. In: *Pravně-historicke studie*, roč. 12, 1966, s. 187 – 196; BIANCHI, L.: Úlohy národných výborov pri očiste od fašistov a kolaborantov ľudovými sudmi. In: *Právny obzor*, roč. LIII., 1970, č. 7, s. 617 – 623; BLEHOVÁ, B.: Prípád „Jozef Tiso“: Útek, internácia, vydanie. In: RYDLO, Jozef (ed.): *Fidei et Patriae*. Bratislava : Post Scriptum, 2008, s. 84 – 95; BORÁK, M.: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)*. Šenov u Ostravy : Tilia, 1998. 450 s. ISBN 80-861-01-07-X; ČECHOVÁ, F.: Svedectvo prezidentovho biskupa: Výpoveď arcibiskupa Karola Kmeťka pred Národným sudom 6. 1. 1947. In: *Nové historické rozhľady*, roč. 2, 2012, č. 1, s. 65 – 90; DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným sudom 1945 – 1947*. Bratislava : SAV, 1961; FROMMER, B.: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010. 506 s. ISBN 978-80-200-1838-0; HALAMOVÁ, V.: *Politické procesy v Československu 1949 – 1953 : nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*. Ostrava : Moravapres, 2014. 179 s. ISBN 978-80-87853-16-0; HALLON, L.: *Slováci a ľudovodemokratický režim : zápas o Slovensko*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2016. 231 s. ISBN 978-80-8119-101-5; JAMNICKÝ, A.: *Oprášené histórie*. Bratislava : Jozef Maliček – PALMA, 2002. 460 s. ISBN 978-80-968-76-05-1; JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*. Praha – Brno : USD AV ČR – Doplněk, 1995. 1066 s. ISBN 978-807239-115-8; KAMENEC, I.: Proces, ktorý sa vlastne dodnes neskončil... In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVA, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov*. Bratislava : VEDA, 2013, s. 130 – 144; KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*:

komentované dokumenty (1946 – 1947) [Protektorátní vláda. Dr. Jozef Tiso]. Praha : ČSAV, 1992. 346 s. ISBN 80-85270-05-6; KAPLAN, K.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister a Principal, 2008. 253s. ISBN 978-80-7364-049-1; HRUBOŇ, A.: Výpovedná hodnota a limity prameňov retribučnej justície na Slovensku. (Netradičné úvahy nad interpretačnými problémami na pozadí jednej kauzy príslušníkov Hlinkovej gardy). In: SYRNÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 68 – 79; KLUBERT, T.: Politické pozadie a bezpečnostne aspekty procesu s Dr. Jozefom Tisom a spol. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 1, s. 29 – 45; KLUBERT, T.: Vznik a špecifiká ľudového (retribučného) súdництва na Slovensku. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHY, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuće*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – VHU, 2010, s. 233 – 237; KRIŠTOFÍK, J.: Súdne procesy s veliteľom POHG v Novom Meste nad Váhom Jozefom Gašparíkom a staroturianskym vládnym komisárom Júliusom Tomkom. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, s. 265 – 299; KUKLÍK J. – KOZÁK, J.: Politická očista, trestneprávni a ekonomický postih nacistických zločinců a stoupců nacismu v Evropě po druhé světové valce. Srovnání právních postupů vybraných evropských států. In: *Pravněhistorické studie*, 2012, sv. 42; LETKOVÁ, A.: Ústavnoprávne aspekty dualizmu v retribučnom zákonodarstve na území Československej republiky. In: LYSY, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Premeny ústavného práva Kontinuita a diskontinuita*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 119 – 137; LOJEK, B.: *Kým nie je neskoro*. Bratislava : Rak, 2011. 326 s. ISBN 978-8085-5015-13; MALATINSKÝ, M.: Proces s podplukovníkom Janom Šmigovským pred Národným súdom. In: *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 1, s. 19 – 37; MACHÁČEK, M.: Přátelé z breislavských vináren? Komunisté, proces s Jozefem Tisem a kauza Alexandra Macha In: SYRNÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 51 – 60; MALATINSKÝ, M.: Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu, Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava : UCM, 2015, s. 10 –40; MALATINSKÝ, M.: Retribučné dekréty a retribučné nariadenie: legislatívna stránka retribučného dualizmu v povojnovej ČSR. In: ILLYOVA, Zuzana – ŠTEFANICA, Jan (eds.): *II. česko-slovenské stretnutie doktorandov a postdoktorandov v obore právných dejín a rímskeho práva*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 46 – 58; MASKAL, R.: Retribučné nariadenia v Československu a ťažkosti spojené s ich aplikáciou. In: *Dejiny*, roč. 2, 2007, č. 2, s. 85 – 92; MASKAL, R.: Retribúcia ako jeden z faktorov mocenského boja medzi komunistami a demokratmi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKA, Mária (eds.): *Maďarska menšina na Slovensku v procese transformácie po roku 1989*. Prešov : Universum, 2007, s. 111 – 120; MEDVECKÝ, M.: Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku – Štefan Chalmovský a spol. In: *Securitas imperii*. s. 10 – 25; PAŠEK, J.: *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku 1945 – 1948 – 1989*. Bratislava : Prodama, 2013. 320 s. ISBN 978-80-89396-27-6; PETRANSKÝ, I.: Ľudove súdnictvo na Slovensku v roku 1948. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHY, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuće*, s. 238 – 252; PETRANSKÝ, I.: Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In: *Historický zborník*, 2005, č. 1, s. 94 – 108; PODOLEC, Ondrej: K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In: STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPAN, Jiří a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století V. Ústí nad Orlicí : Oftis*, 2011, s. 105 – 115; RAŠLA, A.: *Ľudove sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava : SAV, 1969. 166 s.; RAŠLA, A.: *Oneskorená výpoveď*. Bratislava : Klub bratislavských antifasistov, 2001. 50 s; RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica : Vidas, 1998. 253 s. ISBN 80-85306-16-6; RAŠLA, A.: *Zastupoval som Československý štát: Vyznanie*. Prešov : Privatpress, 2000; RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s Dr. J. Tisom*. Bratislava : Tatrapress, 1990. 253 s. ISBN 80-85260-03-4; RÝCHLIK, J.: Proces s Jozefom Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 574 –601; SOKOLOVIČ, P.: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 4 – 21; SYRNÝ, M.: Politické aspekty súdneho procesu s Dr. Jozefom Tisom. In: *Acta historica Neosoliensia*, roč. 7, 2004, s. 141 – 148; SYRNÝ, M.: Retribúcia ako mocensko-politicky činiteľ v povojnovom Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia*, roč. 6, 2003, s. 137 – 147; ŠTEFANICA, J.: Nariadenie č. 33/1945 Sb. n. SNR

- o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In: LYSÝ, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Pravo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, Csc.* Bratislava : Atticum, 2014, s. 270 – 293; VNUK, F.: *Retribučné súdnictvo a proces s Jozefom Tisom.* In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*, s. 287 – 307. VRÁBEL, J.: *Proces Jánoša Esterházyho pred Národným súdom a pokusy o jeho rehabilitáciu.* In: SYRNÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 61 – 67.
- (2) RAŠLA, A.: *Ľudove sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 166.
 - (3) FROMMER, B.: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, s. 85 – 107.
 - (4) Pojem retribúcia pochádza z latinského slova retributio, čo v preklade znamená náprava, odplata či odmena.
 - (5) CONWAY, M.: *Justice in post-war Belgium. Popular Passions and political realities*, s. 8.
 - (6) Bližšie pozri: JUDT, T.: *The past is another country: myth and memory in postwar Europe*, s. 293 – 323.
 - (7) JUDT, T.: *A history of Europe since 1945*, s. 41 – 42.
 - (8) FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 52 – 53.
 - (9) Počas prvých mesiacov po oslobodení českých krajín bolo neorganizovaným a živelným odsunom nemeckého obyvateľstva vyhnaných 660 000 osôb. V priebehu organizovaného odsunu bolo deportovaných z krajiny približne 2,26 milióna Nemcov. Táto masová repatriácia nemeckého obyvateľstva spojená s fenoménom divokej retribúcie si vyžiadala 19 – 30 000 ľudských životov. Bližšie pozri: FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 53 – 71.
 - (10) Podľa § 3 nariadenia č. 4/1944 Zb. n. SNR „akákoľvek činnosť v rámci rozpustených združení (§ 1) a organizované uskutočňovanie ich programu trestá sa žalárom do 5 rokov a peňažitým trestom do 500.000 korún slovenských“. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch I*, s. 253.
 - (11) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 147.
 - (12) RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s dr. J. Tisom, spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho*, s. 29.
 - (13) Arizátori pozor! In: *Pravda (povstalecká)*. 17. 9. 1944.
 - (14) PETRÁNSKÝ, I.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 35 – 41.
 - (15) JUDT, T.: *A history of Europe since 1945...*, s. 19.
 - (16) Československá vláda pritom vychádzala z článku IX. Košického vládneho programu: „Vláda bude pokladať za svoju najzodpovednejšiu úlohu a za svoju mravnú povinnosť pred českým a slovenským národom stíhať, vydať súdu a trestu všetkých vojnových previnilcov, všetkých zradcov, všetkých vedomých a aktívnych pomocníkov nemeckých alebo maďarských utláčateľov. Túto úlohu bude vláda plniť bez odkladu, bez váhania a bez zhovievavosti voči komukoľvek.“ KOVÁČ, A.: *Košický vládny program*, s. 127.
 - (17) Bol to presne ten istý zákon, ktorý dostal Vojtecha Tuku v roku 1929 do väzenia.
 - (18) RAŠLA, A.: *Ľudové sudy v Československu ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 59.
 - (19) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 83.
 - (20) RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s dr. J. Tisom...*, s. 29.
 - (21) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 83 – 87. Znenie retribučnej normy sa neskôr novelizovalo nariadením č. 83/1945 Zb. n. SNR, ktoré stanovovalo nové povinnosti osôb pôsobiacich v ľudovom súdnictve. Novela však bola nedostatočná, a tak sa prijíma nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR, v ktorom sa upravovala výška peňažného trestu za neúčast na súde a možnosť zmiernenia rozsudku mimoriadnym opravným prostriedkom. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 17.
 - (22) MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948.* In: *Securitas imperii*, s. 143 – 148.
 - (23) RAŠLA, A.: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 119 – 127.
 - (24) SYRNÝ, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku.* In: *Acta historica neosoliensia*, č. 6, 2003, s. 137.

- (25) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 127.
- (26) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 128.
- (27) Slovenská národná knižnica, archív literatúry a umenia., sign. 129 B20., *List Antona Rašlu adresovaný Ferdinandovy Čatlošovi zo dňa 24. 6. 1966*
- (28) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 144.
- (29) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 144.
- (30) MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948...*, s. 145.
- (31) ŠA BB fond Okresné ľudové súdy (ďalej OĽS BB), Prezidiálne písomnosti, sign. č. 3, č. k. 1. *Správa OĽS BB na ONV BB.*
- (32) ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Prípisy na OĽS BB 14. 12. 1945*
- (33) BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*, s. 75
- (34) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 53.
- (35) „Všetok majetok osôb štátne nespoľahlivých, nachádzajúcich sa na území Slovenska, sa štátom zaisťuje a dáva pod národnú správu.“ V podstate šlo o rozšírenie nariadenia č. 11/1944 Zb. n. SNR. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25.
- (36) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25 – 33.
- (37) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 26.
- (38) KMEŤ, S.: *Z histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu*, s. 75.
- (39) Predsedami senátov OĽS Banská Bystrica boli Dr. Alexander Kasatkin, Dr. Štefan Radzo, Dr. Slávik a Dr. František Satzka. Úrad obžalobcu pri OĽS BB zastávali Dr. Ivan Roháč a Dr. Jaromír Bázlik. Predsedom MĽS Banská Bystrica bol Dr. Štefan Friedl a obžalobcom pri MĽS BB bol podobne ako pri OĽS Dr. Jaromír Bázlik. Kvôli vysokej fluktuácii prísediacich a ich náhradníkov pri OĽS BB a MĽS BB ich mená neuvádzame. ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Menovanie prísediacich a náhradníkov OĽS BB.* ŠA BB, fond Miestny ľudový súd v Banskej Bystrici (ďalej MĽS BB), trestné písomnosti, register Mtlúd 1945-1947 spisy 1-45, i.č.1-2, č. k. 1
- (40) ŠA BB, fond Miestny národný výbor Banská Bystrica (1945 – 1949) (ďalej MNV BB) administratívne oddelenie 1945, č. XIV 1260-2135/1945, č. k. 26. *Vyhláška hlavného veliteľstva NB*
- (41) O tom našom kolaborantstve. In: *Národné Noviny*. 8. 1. 1946, r. 77, č. 6.
- (42) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 143.
- (43) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 52/45*
- (44) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 74/45*
- (45) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 60/45*
- (46) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 50/45*
- (47) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 111/45*
- (48) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 34.
- (49) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 111/45*
- (50) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 112/45*
- (51) Tak napríklad Ján Žabka bol OĽS BB odsúdený na 6 mesiacov nútených prác za vyznačovanie postupu nemeckej armády vo výklade. ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 2. 7. 1945 do 31. 7. 1946.*
- (52) *7. 1946.*
- (53) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 75/45*
- (54) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 103/45*
- (55) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 102.
- (56) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 1/45*
- (57) ŠA BB, OĽS BB, sign. č. 3, č. k. 1, 29.075/1946
- (58) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 17/45*
- (59) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 54/45*
- (60) ŠA BB MNV BB administratívne oddelenie, inv. č. 63, č. k. 27, č. 3840/1-II/1-45
- (61) O tej očiste... In: *Vatra*. 7. 10. 1945, č. 139.
- (62) Ruky preč od kolaborantov. In: *Vatra*. 9. 10. 1945, č. 141.

- (63) Tak napríklad: „Kolaborant. Fašistický obchod to je on“, „Pozor fašista, sviňa, ešte dnes verí fašizmu. Furdík sviňa!“, „Poznáte Maďara Lošonciho, ktorý aj teraz moŕdokuje maďarsky?“, „Tu býva gardista“, „Gardistom už odzvonili“. ŠA BB MNV BB, Policajné oddelenie, ranné hlásenia, č. k. 120
- (64) Zaisťovaný bol jeden nápis na dome: „Nech žije Tiso“, ktorý musel byť okamžite odstránený (čo v prípade protikolaborantských nápisov nebolo nutné). Početné boli aj letáky ospevujúce Tisovu osobu a vystríhajúce pred jeho popravou: „Pozor. V tomto roku do útoku“, „Počúvajte. Hlas Slovenskej republiky na krátkej vlne 44 a pol denne o 22. hod!“, „Proti Židom a za Tisu“, „A Beneša ohavu prask valaškou cez hlavu“. ŠA BB MNV BB, Policajné oddelenie, ranné hlásenia, č. k. 120
- (65) Národný súd. In: *Pravda*. 21. 9. 1945, č. 173.
- (66) ŠA BB, MLS BB, č.k.2. *Tl'm 73/45*
- (67) ŠA BB, MLS BB, č.k.2. *Tl'm 73/45*
- (68) ŠA BB, MLS BB, č.k.1. *Tl'm 40/45*
- (69) ŠA BB, MLS BB, č.k.1. *Tl'm 40/45*
- (70) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 2/45*
- (71) ŠA BB, MLS BB, č. k. 2. *Tl'm 83/45*
- (72) Ruky preč od kolaborantov. In: *Vatra*. 9. 10. 1945, č. 141.
- (73) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 40/45*
- (74) VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 25.
- (75) VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 25 – 26.
- (76) ŠA BB, MLS BB, č. k. 2. *Tl'm 50/45*
- (77) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 36/45*
- (78) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 89.
- (79) ŠA BB MNV BB administratívne oddelenie, inv. č. 63, č. k. 27, OV NB 2 odd. BB č. 1425/45
- (80) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (81) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (82) Tak napríklad Löwy si vymenili za Lehotský alebo Scheer za Horecký. ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26., Povereníctvo SNR pre veci vnútorné č. 692/IV/1945
- (83) Neosožné provizória ľudového súdu. In: *Národné noviny*. 12. 1. 1946, č. 10.
- (84) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (85) ŠA BB, OLS BB, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 1. 8 do 31. 8. 1946*.
- (86) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26, Zápisnica zo schôdze hosp. sekcie MNV BB zo dňa 1. 8. 1945.
- (87) FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 85 – 87.
- (88) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26, ONV BB: Alžbeta Kleinová, r. Löwy: žiadosť o menovanie za národného správcu do podniku Pavol Štibrány, obchod z bielizňou a módnym tovarom v Banskej Bystrici.
- (89) Retribučná norma nepoznala lehotu, dokedy sa má rozsudok vykonať. To sa prejavilo aj na nízkom, polovičnom vykonávaní rozsudkov. Naproti tomu česká norma určovala, aby bol absolútny trest vykonaný do 24 hodín, čo sa prejavilo na skoro 100 % vykonaní rozsudkov. MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948...*, s. 147.
- (90) Naproti tomu v Českých krajinách bolo podaných 132 549 trestných oznámení, z toho bola obžaloba podaná v 38 316 prípadoch. Spolu bolo odsúdených 21 342 osôb, z toho v 713 prípadoch padol absolútny trest (95 % aj vykonaných) a v 741 prípadoch padol doživotný trest. FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 139.
- (91) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 141.
- (92) Bližšie pozri tabuľku č. 1 GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 19 – 20.
- (93) RÝCHLIK, J.: Proces s Jozefom Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 576
- (94) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25 – 33.
- (95) Bližšie pozri tabuľku č. 2 ŠA BB, OLS BB, sign. č.3, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 2. 7. 1945 do 31. 12. 1947*
- ŠA BB MNV BB, 75 IV 37-293/1946, č. k. 44

Literatúra

- BOTÍK, Ján. 2007. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007. 231 s. ISBN 978-80-7114-650-6
- CONWAY, Martin. 1997. Justice in post-war Belgium. Popular Passions and political realities. In: *Cahiers d'histoire du temps présent*. č. 2., 1997, s. 7 – 34.
- FROMMER, Benjamin. 2010. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010. 506 s. ISBN 978-80-200-1838-0
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan – ŠUTAJ, Štefan. 2005. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I*. Prešov : Universum, 2005. 259 s. ISBN 80-89046-33-9
- JUDT, Tony. 2005. *A history of Europe since 1945*. New York : The Penguin press, 2005. 878 s. ISBN 1-59420-065-3
- JUDT, Tony. 2000. The past is another country: myth and memory in postwar Europe. In: DEÁK, I. – GROSS, J. T. – JUDT, T.: *The politics of retribution in Europe, World War II. and its Aftermath*. 2000. s. 293 – 323. ISBN 9780691009544
- KMEŤ, Stanislav. 1989. *Z histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu*. Banská Bystrica : OSVETA, 1989. 515 s. ISBN 80-217-0051-3
- KOVÁČ, Andrej. 1977. *Košický vládný program*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 139 s.
- MALATINSKÝ, Michal. 2015. Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu, Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava : UCM, 2015, s. 10 – 40.
- PETRANSKÝ, A. Ivan. 2001. *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*. Nitra : Garmond, 2001. 318 s. ISBN 80-967282-8-8
- RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest. 1990. *Proces s dr. J. Tisom, spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho*. Bratislava : Tatrapress, 1990. 253 s. ISBN 80-85260-03-4
- RAŠLA, Anton. 1969. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava: SAV, 1969, 166 s.
- RYCHLÍK, Jan. 1998. Proces s Jozefem Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 574 – 601.
- SYRNÝ, Marek. 2003. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, s. 137 – 147.
- VARINSKÝ, Vladimír. 2004. *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica : UMB, 2004. 125 s.

Summary

The main objective of the present study is to approach the course of retribution in the town of Banská Bystrica in the period 1945 – 1947, focusing on its social aspects. In other words, we were a common man, a general member of the political organizations of the First Slovak Republic, for whom the end of the war was marked by possible imprisonment, trial and social contempt, which could have been amplified by the Communists' coming to power in 1948. By analyzing the investigation and judicial files of the local of the People's Court in Banská Bystrica, we tried to create the most objective picture of the course of retribution in the city, summarizing our results and using the analytical and comparative method to evaluate the results of our research.

O autorovi

Matej Mesko sa vo svojom výskume zameriava predovšetkým na regionálne dejiny Banskej Bystrice, Horehronia a výskum stredovekej a ranonovovekej historickej toponymie.

Matej Mesko, Tr. SNP č. 71, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika